

BOLALARDA O‘ZLIGINI ANGLASH HAMDA “MEN” SHAXSINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK VAZIFALARI

Saparova Gulhayo Xo‘janazar qizi
Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi
84-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ko‘plab psixologlar fikriga ko‘ra, inson shaxsidagi yetakchi sifatlarining shakllanishi va “Men” konsepsiyasi asoslarining yaratilishi aynan ontogenezning dastlabki 5-6 yilida ro‘y berad. O‘zini-o‘zi anglash masalalariga bag‘ishlangan adabiyotlar tahlili bizga o‘zgaruvchilarning kattagina qismi kichik ijtimoiyguruhsifatida hayot tarzini oilada aks ettiruvchilarni tashkil qiladi, deyishimizga imkon beradi.

Kalit so‘zlar:shaxs, ruhiy holat, tushkunlik, agressiya, korreksiya, profilaktika

KIRISH

L.S.Vigotskiyning yosh davrlarini tabaqalash nazariyasi Ilmiy garixiy ahamiya-1ta ega, uning rivojlanishni amalga oshiruvchi inqirozlar to‘g‘risidagi mulohazali va olga surgan g‘oyalari hozirgi kunning talablariga mosdir. Men tushunchasi rivojlanishiga nazar solar ekanmiz, uning shakllanishi bosqichma-bosqich amalga oshadi. Dastlab, chaqaloqlar o‘zlarini anglamaydilar. Keyinchalik tashqi va ichki muhitdagi turli omillar ta‘sirida o‘zligini anglay boshlaydilar. Bu borada ko‘pgina psixologlar va nazariyotchilar turli yosh davrlarida shaxsiyatni rivojlantirish tushunchasini o‘rganib chiqdilar, ular orasida Gordon Allport va Erikson qarashlari ko‘pgina muhokamalarga sabab bo‘lgan.

Erikson shaxsiyat rivojlanishi psixosotsiyal rivojlanishning sakkiz bosqichda sodir bo‘lishiga ishondi. “Men-kontseptsiya”ning bosqichma-bosqich rivojlanishining eng rivojlangan nazariyalaridan biri amerikalik psixolog Gordon Allport tomonidan taklif qilingan. Bu bosqichlar shaxsning o‘ziga xos shaxsni shakllantirishga bo‘lgan psixologik ehtiyojlari va bu rivojlanishda ro‘l o‘ynaydigan ijtimoiy omillarni o‘z ichiga oladi. Ushbu 8 bosqichdan 5 tasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida sodir bo‘ladi.

1-bosqich - bu o‘z tanasini his qilish . Chaqaloq o‘zini alohida shaxs sifatida anglamaydi, o‘zlarini boshqa narsalardan ajrata boshlaydilar. Shuning uchun u “meniki” va “meniki emas” o‘rtasidagi farqni ajratmaydi. Biroq, hayotning ilk yilida chaqaloqlar ichki sezgi organlaridan kelib chiqadigan ko‘plab his-tuy g‘ularni seza boshlaydilar.

2-bosqich - bu o‘zini o‘zi anglash hissi , ya‘ni bola o‘zini ma‘lum va eng muhim shaxs sifatida biladi. Bu esa “men”ning yaxlitligi va uzluksizligi ta‘minlashning eng muhim boshlan g‘ich nuqtasi bolaning o‘z ismidir. 2-3 yoshga kelib o‘z ismini anglab olgan bola, uning rivojlanishida va tashqi olam bilan bo‘ladigan munosabatlaridagi barcha o‘zgarishlarga qaramasdan, o‘sha odam bo‘lib qolishini tushuna boshlaydi.

3-bosqich - (3-4 yosh) o‘z-o‘zini hurmat qilishni shakllanishi . Eng avvalo, o‘z-o‘zini hurmat qilish tuy g‘usi bolaning o‘zi biror ish bajarganda boshdan kechiradigan g‘urur tuy g‘usi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘z-o‘zini hurmat qilish bolaning topshiriqni muvaffaqiyatli bajarishiga bog‘liq.

4-bosqich - chegaralarini kengaytirish. 4-5 yoshda bola faqatgina o‘zining jismoniy tanasiga emas, balki atrofidagi olamning muhim elementlariga, shu jumladan odamlarga ham ega ekanligini tushuna boshlaydi. Bu bosqichda bolalar “men” ning ma’nosini tushunishni o‘zlashtira boshlaydilar.

5-bosqichda, (5-6 yosh) bu yoshga kelib “men” obrazi shakllana boshlaydi. Bu bosqichda bola atrofidagi odamlarni, ota-onasi, qarindoshlari, va boshqa odamlarga qanday munosabatda bo‘lishini va undan nima kutishlarini, qanday bo‘lishini xohlashlarini o‘rganishni boshlaydigan vaqt. Shu davrga kelib bola “yaxshi” va “yomon” o‘rtasidagi tafovutni anglab boshlaydi.

6-bosqich (6-12 yosh) ongli ravishda oqilona o‘zini o‘zi boshqarish. O‘zo‘zini shakllantirishning ushbu davri kuchli muvofiqlikni, axloqiy va ijtimoiy itoatkorlikni o‘zida namoyon qiladi.

7-bosqichda, o‘smirlik davrida “men” tushunchasi, yaxlit “men” tuy g‘usi joy oladi. “Men-tushunchasi” rivojlanishining sakkizinchi bosqichi insonning o‘zini o‘zi bilish va o‘zini o‘zi qadrlash kabi qobiliyatlari shakllanishi bilan bog‘liq. Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqqan holda shuni aytishimiz mumkinki, shaxs sifatida shakllanishida tashqi muhit omillari ahamiyati katta. Lekin shu bilan birgalikda o‘sayotgan bolaning irsiyati va individual rivojlanishi hamda shaxsiy salohiyatini ham hisobga olish o‘rinli. Agarda rivojlanish bosqichlariga nazar soladigan bo‘lsak, dastlabki “men” tushunchalari oilada shakllanishini ko‘rishimiz mumkin. Keyingi bosqichlarda bu mustahkamlanib boradi. Bu esa ta’lim muassasalari bilan bog‘liq, ayniqsa maktabgacha ta’lim alohida ahamiyatga egadir. Rus tadqiqotchilarining ko‘pchiligi oilada ota-onaning bolalar munosabatlariga yoki juda keng, yoki bolaning psixik rivojlanishi umumiy nuqtayi nazardan juda tor manoda yondashadilar. Masalan, ular asab buzilishlari paydo bo‘lishi, ruhiy holatlarning namoyon bo‘lishi, himoya mexanizmlari shakllanishiga tasiri jihatlaridan o‘rganib chiqqan.

Ko‘plab psixologlar fikriga ko‘ra, inson shaxsidagi yetakchi sifatlarining shakllanishi va “Men” konsepsiyasi asoslarining yaratilishi aynan ontogenezning dastlabki 5-6 yilida ro‘y beradi. O‘zini-o‘zi anglash masalalariga bag‘ishlangan adabiyotlar tahlili bizga o‘zgaruvchilarning kattagina qismi kichik ijtimoiyguruhsifatida hayot tarzini oilada aks ettiruvchilarni tashkil qiladi, deyishimizga imkon beradi. Tadqiqotchilar buni bolalarda “Men” konsepsiyasining shakllanishida ota-onalarning o‘zaro munosabatlari muhim biromil ekanligi bilan bog‘laydilar. Ota-onalarning bola bilan o‘zaro munosabati va uning o‘zini anglashi o‘rtasidagi o‘zaro aloqa, o‘zini boshqarish shakli sifatida, bola xulq-

atvorini boshqarish usullari va ota-ona munosabatlarini namoyon etuvchi model sifatida ochib beriladi.

Ilmiy adabiyotlardan olingan ma'lumotlarni umumlashtirgan holda bolaning o'zini-o'zi anglashi interiorizatsiya usuli bo'yicha ota-ona bilan muloqotning to'rt xil turini ajratish mumkin.

1. O'ziga munosabat yoki "Men" obrazini bevosita yoki bilvosita xulq-atvor orqali singdirish.

2. Xatti-harakat standartlari va da'volar, ijtimoiy kutishlar darajasining shakllanishi orqali bolaning o'ziga munosabati shakllanishi.

3. Bola xulq-atvori ustidan nazorat, bunda bola tomonidan bir vaqtning o'zida o'zini-o'zi nazorat qilish usullari va ko'rsatkichlari o'zlashtirib olinadi.

4. Bolaning o'zini baholashi ko'rinishini o'zgartirishga qodir bola xulqini yo'lga solmoq, bunda bolaga ota-ona tomonidan o'tkaziluvchi "Men" obrazi va o'ziga munosabatining ijobiy va salbiy ma'noga ega bo'lishi mumkinligi tabiiy, albatta.

Shu tariqa, bolada shakllanuvchi "Men" ijobiy obrazi ham atrofdagilarning salbiy baholashga duch kelganda o'zgarishi mumkin, ya'ni uning barqarorligi bu bosqichda shak-shubhasiz emas va boshqalarning, birinchi navbatda, onaning munosabatiga bog'liq bo'ladi: ona esa o'z navbatida, o'ziga ijobiy munosabatda bo'lishi lozim, chunki aks xolda u bola uchun namuna bo'la olmaydi. Ona "Men"ini qo'llab-quvvatlash bola "Men"ini shakllantirishni yengillashtiradi va bolaning ona bilan munosabatlari oiladagi uchlik munosabatlari bilan almashgan xoldagi rivojlanish bosqichidagina bola qat'iy chegaralarga muhtojlik seza boshlaydi. Bu zarurat muhabbat va nafrat mojarosini ishlab chiqish va uning asosiy tendensiyalari bolaning otaga yo'nalganlikka asoslanuvchi hamda bolaning onaga yo'nalganlikka tayanuvchi tendensiyalari bilan bog'liq.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Рахматуллаева, П. М., & Маҳкамова, М. А. (2022). ЁШЛАР ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА МОТИВАЦИЯНИНГ ЎРНИ ЁХУД УЛКАН МАҚСАДЛАР САРИ ДАСТЛАБКИ ҚАДАМ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, (Special Issue 1), 160-163.
2. Rahmatullayeva, M., Rashidova, G., & Karakulova, U. (2023). XXI ASRDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK MAHORAT. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
3. Rahmatullayeva, M. (2021). XALQ PEDAGOGIKASIDA TA'LIM VA TARBIYA MASALARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 1(4).
4. Abdulla, S., & Abduvakilovna, K. U. (2022). AXBOROT SAVODXONLIGI VA AXBOROT IZLASH XULQ-ATVORIDAGI PSIXOLOGIK OMILLAR. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 586-589.

5. Rahmatullayeva, M., Umida, K., & Gulnoza, R. (2023). BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI VA BU BORADAGI ILMIY YONDASHUVLAR. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 3(1).
6. Karakulova, U., Rashidova, G., & Raxmatullayeva, M. (2023). DEVIANT XULQ-ATVOR RIVOJLANISHIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING TA'SIRI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 3(1).